

Veny, Joan (ed.) (2005): *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa? I Jornada de l'Associació d'amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 11 de març de 2004)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Col. Biblioteca Filològica, LII.

Da man do Institut d'Estudis Catalans e no seo da Biblioteca Filològica aparece esta interesante contribución ós estudos dialectolóxicos, versión impresa de seis relatorios e dunha mesa redonda organizada pola *Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit*.

A primeira intervención e a penúltima teñen que ser lidas e asimiladas conxuntamente, pois comparten como tema a traxectoria académica e persoal, no que respecta á dialectoloxía, do polifacético investigador catalán Antoni Badia. O primeiro relatorio, comprensiblemente desde unha perspectiva máis persoal, é do propio Badia e leva por título *Dialectologia sinuosa*; o segundo é da autoría de Emili Casanova, profesor na universidade de València. Sería tarefa imposible resumir en dous parágrafos as contribucións de Badia á nosa disciplina, pero como lamentablemente non sempre se coñecen ben en Galicia os traballos do outro extremo da Península, considero necesario dar algunhas anotacións sobre os aspectos que máis nos interesan e que son ampliados neste libro.

A carreira dialectolóxica de Badia comeza cando se sente atraído polas investigacións de Menéndez Pidal e da discutida figura de Griera (o propio Badia di que lle serviu de modelo *per negationem* de como facer unha enquisa) que, non obstante, para os novos investigadores cataláns fixo de elo coa dialectoloxía de antes da Guerra e facilitou o achegamento á comunidade científica europea. Dada a insuficiencia e grandes defectos do *Atlas lingüístic de Catalunya*, Badia e Germà Colón emprenden os traballos do que será o *Atlas lingüístic del domini català* (ALDC), que comezou a publicarse no 2001; non tardou en incorporarse tamén ó grupo Joan Veny, sobre o que finalmente recaeu o peso principal do proxecto, por mor da progresiva desvinculación de Badia para se dedicar a outras tarefas. Un empeño particular de Badia foi a renovación metodolóxica da disciplina, un proceso condicionado non poucas veces pola precariedade nas condicións de acceso á bibliografía internacional e pola falta de datos fiables sobre o dominio catalán. Así, dunha

banda incorporou moita metodoloxía estruturalista ós estudos dialectolóxicos e, da outra, moitos aspectos da sociolingüística, conformando unha “dialectoloxía social” ou “sociodialectoloxía”.

Badia é tamén coñecido como gramático, un campo no que non desprezou os datos dialectais, tanto no horizonte sincrónico como no diacrónico. Tivo especial interese por facer unha dialectoloxía da lingua antiga, nas súas diferentes etapas, analizando sexa a perspectiva histórica de fenómenos actuais (por exemplo a distinción entre o catalán occidental e o oriental) sexa a presenza de dialectalismos en textos medievais, un tema espiñento no que non poucas veces se afasta da opinión da maioría dos investigadores. Creo que son de especial interese para nós os seus traballos sobre a relación entre os dialectos e a lingua estándar, un tema sempre complicado e debatido (e aínda se complica máis a caza da pantera cando hai unha lingua de maior prestixio social polo medio). Aínda que na súa *Gramática catalana* de 1962 se baseaba nun modelo barcelonés, en traballos posteriores avoga por un maior respecto polas falas das grandes zonas dialectais, de modo que o dicionario normativo inclúa moitas desas variantes e que o aspecto morfolóxico do estándar camiñe por dúas liñas, unha variante máis elevada e máis unificada e outra, máis coloquial, que permita maior diversidade e que atenda a diferentes dialectos.

O seguinte traballo é *Qüestions de morfologia derivativa segons els materials de l'Atlas lingüístic del domini català: els gentilicis*, por Lúdia Pons, coeditora dese Atlas xunto con Veny. Trátase dun comentario de tipo morfolóxico sobre os procedementos que serven para a formación destes indicadores de procedencia; para isto, baséase nun mapa do I vol. do ALDC, que amosa o xentilicio que se autoadxudican os enquisados (non intervén, por tanto, a nomenclatura oficial – tan ocultadora desta realidade ás veces – senón a autopercepción dos falantes). Pons sinala dous procedementos fundamentais, con moi diferente vitalidade: a) construción analítica cun nome xenérico e o nome da localidade introducido por preposición: *gent de Formiguera, fills de Santa Olària de Riuprimer,...*, un 16'5% b) construción sintética, con características formais e flexionais propias dun adxectivo: *salsairons*, un 83'5 %. É unha investigación interesante que amosa o proveito que poden tirar todos os traballadores da lingua (non só os lexicógrafos!) do material que proporcionan os dialectólogos; a edición dun Atlas non deba significar a finalización da obra, senón máis ben o punto de partida para comezar a explotala a fondo.

A continuación recóllese a presentación *L'Atlas ornotonímic de les illes Balears (AOIB). Objectius, metodologia i brevíssim tast dels resul-*

tats. O traballo está a cargo dun dialectólogo e dun ornitólogo, e detéñome nisto porque quero subliñar as vantaxes que implica a colaboración interdisciplinar no noso ámbito, tanto para os lingüistas coma para outros especialistas, que reciben datos sobre a expansión dun determinado animal ou planta, desprazamentos de poboación,... (saíron coa relucir moitas destas cuestións no simposio *Lingua e Territorio* organizado polo Instituto da Lingua Galega no 2004, coas actas no prelo no momento de realizar esta recensión). E en moitos casos xa non hai que falar de que a colaboración comporta vantaxes, senón de que é totalmente obrigatoria. Traballos como os volumes de léxico do *Atlas Linguistique Roman* (ALiR) demostrannos que é imposible comprender moitas das designacións dun animal sen uns mínimos datos sobre o seu físico, a súa etoloxía, os desprazamentos de poboación e as especies existentes etc, pois non son poucas as designacións que os falantes motivan sobre estes feitos.

O xerme do AOIB naceu hai tempo, nun traballo de ámbito territorial moi reducido que constatou unha variedade enorme de formas, polo que decidiron ampliar a mostra, neste caso a 125 puntos. A enquisa realizouse mediante unha guía de fotos a cores e recollen tamén etnotextos e aspectos da cultura popular. Á hora de presentar os datos, ademais do mapa hai unha ficha cos datos esenciais do animal en cuestión, na liña do comentado no parágrafo anterior; sería de desexar que os próximos traballos dialectolóxicos galegos que traten o ámbito do vexetal ou do animal emulasen este exemplo.

Se o traballo de Pons nos informaba sobre o proveito que se pode tirar dun atlas nacional, a seguinte intervención amplía o horizonte espacial, situándoo no marco dos dous grandes proxectos en marcha na xeolingüística europea, o *Atlas Linguarum Europae* (ALE) e, con especial énfase neste último, o *Atlas Linguistique Roman* (ALiR). O capítulo leva por título *Formazioni fonosimboliche negli zoonimi dell'area romanza. Riflessioni sulle carte dell'ALiR* e o seu autor é o profesor emérito da universidade de Grenoble Michel Contini. A intervención comeza expoñendo as principais características do ALiR, en marcha desde o ano 1987 e cun equipo de traballo de preto de 80 persoas, procedentes dunha trintena de universidades ou organismos oficiais de investigación. Como é sabido, trátase dun atlas de segunda xeración, interpretativo, e cunha monografía acompañando cada mapa.

Para exemplificar os froitos que se obteñen da metodoloxía do ALiR, Contini acode ós zoonimos motivados fonosimbolicamente (*bolboreta*, o xenérico *coco*...) sostendo que en orixe os lexemas que están na base destas designacións zoonímicas ("protoloxemas", en palabras do

investigador sardo) poderían ser elementos lexicais ou morfolóxicos que expresasen motivacións icónicas como a dimensión, consistencia,... Estes protollexemas normalmente aparecen duplicados (para reforzar a imaxe dunha característica do animal en cuestión) e poden aparecer en combinación con outros elementos. A súa análise non foi sempre moi acertada; dunha banda, foron consideradas formas marxinais – o que non se corresponde coa súa vitalidade na lingua – e doutra, foi moi normal consideralos característicos da fala infantil, sen aclarar cómo é posible que estes elementos infantís sexan as formas elixidas pola lingua dos adultos. Aínda máis, estas designacións adoitan contemplarse como un todo, pero a realidade é que podemos distinguir tres tipos ben diferenciados: a) aquelas cun étimo coñecido que xa pode ser interpretado como fonosimbólico: fr. *papillon* < PAPILIO b) formas das que non se coñece testemuño na lingua nai da variedade lingüística en cuestión: *bolboreta* c) formas remotivadas, sobre todo por semellanza fonética: *polvoreta* por *bolboreta*, seguramente buscando o apoio do castelán *polvo*. É unha división semellante á que podemos establecer para as denominacións de base onomatopeica, onde podemos distinguir: a) as designacións onde aínda se percibe a función imitadora, b) aquelas onde xa non se percibe esa imitación (p.ex. fr. *caille* < COACCOLA) e c) remotivacións do tipo *buen pan hay 'paspallás'*.

Non quero alongarme en exceso sobre este estupendo traballo, así que me limitarei a citar os dous grupos que establece Contini e a enviar ó seu texto para a consulta dos abondosos exemplos: 1. Uso do mesmo protollexema fonosimbólico nas designacións dun mesmo animal nunha vasta área lingüística. Mostra evidente é o caso das designacións da bolboreta con elementos ligados á imaxe do movemento, por exemplo coa construción /lateral ou vibrante + vogal + oclusiva bilabial (p, b)/: *lip, lep...* ou o seu inverso /oclusiva bilabial + vogal + lateral/: *pil, pel, pal...* (cf. lituano *p'iepala*, dogón *pipilu*, azteca *papalot*, latín PAPILIO,...). 2. Mesmos protollexemas fonosimbólicos en designacións de varios animais, en diferentes áreas; un exemplo poden ser os protollexemas con estrutura /oclusiva velar (k, g) + a, o, u/: *cac, coc, cuc, gag...* que comparten normalmente a idea de obxecto redondo duro (e xa non só nos zoónimos, senón noutros campos léxicos coma as partes do corpo, indicacións xeográficas,...). A observación conxunta dos zoónimos de tipo fonosimbólico permíttelle concluír a Contini o seguinte: 1. Consérvanse en todos os grupos lingüísticos europeos. 2. Están ausentes ou en número reducido en determinadas zonas (é probable que en tempos antigos houbera designacións segundo ese procedemento, pero serían substituídas); a maioría dos fonosimbolismos queda en áreas arcaicas

(laterais), caracterizadas polo seu conservadurismo lingüístico. 3. Os datos europeos e doutras linguas fannos pensar en que se trata dun procedemento que xa vén desde moi antigo e ten que ser interpretado na liña dos múltiples traballos de Mario Alinei sobre as motivacións, que en certo modo se sintetizan no seu monumental traballo *Origini delle lingue d'Europa*.

A mesa redonda parte de tres interrogantes: a) desenvolvemento da disciplina durante o século e medio longo de vida; b) posibilidades no momento actual e nun futuro próximo; c) como os cambios sociais e lingüísticos poden afectar ó transcurso ou desenvolvemento futuro da disciplina- formulados pola organización ós tres participantes: Manuel González (Univ. de Santiago de Compostela e Real Academia Galega), Miquel Àngel Pradilla (Univ. Rovira i Virgili) e Joaquim Viaplana (Univ. de Barcelona). A primeira e a terceira das intervencións son bastante similares en canto á orientación e o contido, mentres que a segunda céntrase máis ben en aspectos da sociolingüística da variación e na súa ubicación e definición fronte a outras disciplinas parellas. Xorden diferentes reflexións moi interesantes, centradas a maioría delas nos cambios metodolóxicos que ten que adoptar a disciplina co novo século. É certo que o *método clásico* deu moi bos resultados, pero debe ser actualizado; a fotografía que transmiten os atlas non dá unha imaxe real da lingua, senón a dos informantes seleccionados -e ademais está en cuestión a existencia do “falante-modelo”- polo que cómpre seguir avanzando na introdución da sociolingüística, para obter falas representativas de cada sector da poboación. Ademais de ofrecer unha imaxe máis realista da fala, abre moitas posibilidades para o investigador, como a valoración do grao de estabilidade dunha determinada variedade dialectal. En calquera caso, téñanse presentes os inconvenientes *operativos* que ve Veny para estes bos propósitos na intervención que sinalamos máis abaixo. Deberase botar man das novas tecnoloxías para superar o formato tradicional de atlas lingüístico, coa fixación propia da edición impresa. Camiñamos cara ó modelo de base de datos que expón González, que permita a cartografía automática segundo as preferencias do usuario (transcrición fonética, mapas de étimos, mapas de afixos) e que recolla datos que non sempre teñen cabida nun volume impreso: ficha completa de cada enquisa, etimoloxía, segmentación morfolóxica da palabra, rexistro audiovisual das respostas, análise fonética, etnotextos recollidos ou xa existentes, fotografías e vídeos dos referentes,... É un camiño que, con todo, cómpre emprender con cautela e paso firme, asentándose en estándares que permitan a interconexión e

o aproveitamento do material, sen se converteren en illotes incomunicados.

Pecha o libro o traballo de Joan Veny *Alguns ensenyaments de la geolingüística*, dividido en dúas partes ben diferenciadas, pero complementarias. En primeiro lugar, fai un repaso por tres diferentes aspectos da investigación dialectal: 1. A escolla do informante ideal e as precaucións a adoptar para o éxito da enquisa. 2. Os problemas que suscita a abordaxe sociolingüística, que é moi necesaria, pero que precisaría dun equipo de investigación moi grande para facer todas as enquisas, ou ben cinguirse a un dominio lingüístico moi restrinxido. 3. A vitalidade dos dialectos, en especial co factor engadido da interrelación coa lingua estándar. Finaliza este apartado cunha interesante reflexión: aínda que hai lingüistas que minimizan a contribución da dialectoloxía tradicional ou consideran obsoletos os seus métodos, non é algo correcto, pois non hai que gabar o novo rebaixando o vello, xa que a dialectoloxía tradicional, se ben feita, deu moitos froitos. A segunda parte da intervención céntrase na posibilidade da xeolingüística de comparar variantes fonéticas, morfolóxicas e léxicas dentro dun mesmo dominio lingüístico e nos froitos que esta visión global da múltiple realidade dos dialectos proporciona ós diferentes estudos filolóxicos. Claramente, unha análise repousada dos datos tamén serve para poñer de manifesto a relación entre os dialectos, incluso entre os máis afastados; Veny dá unha boa mostra con datos dialectais que botan por terra intencións de definir como opostas en moitos aspectos as falas do catalán balear e o do Principado. Tampouco lle pode discutir ninguén á nosa disciplina a utilidade para descubrir a situación actual de variantes xa existentes en documentos antigos ou para botar luz sobre a etimoloxía de certas palabras, xa non só da propia lingua, senón tamén doutras onde acontezan fenómenos similares.

En resumo, as 172 páxinas desta obra dannos unha información moi interesante sobre a utilidade dos estudos dialectolóxicos e a súa metodoloxía. Os temas foron escollidos con acerto para nos dar tanto unha imaxe de conxunto dos froitos que se poden tirar da xeolingüística de áreas reducidas e de áreas moi amplas, coma unha evidencia do proveito que poden obter os gramáticos sincrónicos, os diacrónicos, os lexicólogos, os etimólogos, pero tamén os ornitólogos ou os antropólogos. É unha disciplina viva, que se ben quizais é certo que non soubo integrar certas innovacións da Lingüística -hai que comprender tamén que é Ciencia de proxectos moi a longo prazo e non é fácil anovar as madeiras do barco cando se está navegando; e en todo caso aí están os resultados deses métodos “anticuados” que para si quixeran moitas

novas correntes de nome bonito pero pouca substancia- non está obsoleta, senón en progresiva renovación e camiñando por un s. XXI esperamos que cheo de bases de datos públicas repletas das bolboretas que os dialectólogos cazaron durante todos estes anos.

XOSÉ AFONSO ÁLVAREZ PÉREZ
Universidade de Santiago de Compostela